

Літньої ночі

Микола Вінграновський

Дід напився води і сказав:

— Як добре стемніє, бери мішечок та приходь, а я тобі кавунчика виберу. Зіно, збуди його.

— І нащо це, тату, отой кавунчик? Я кажу мамі:

— Хо-очу!..

— Так ти ж заблудишся!

— Не заблуджусь.

— Не заблудиться, — каже дід, — як вийдеш з хати, так повертай повз комору. А за коморою через місток і в поле. А там дорога тебе доведе.

— За містком — могила.

— Могила. А за могилою — мій курінь. Отож бери мішечок та приходь.

Дід бере гирлигу в кутку і виходить з хати. Я за ним.

— Діду, а скільки ж ви дасте мені кавунів, скільки донесу, га?

— Скільки донесеш.

— А коли одного я ще на баштані з'їм?

— З'їси.

— А дині у вас є?

— Є і дині.

А чорнобривці і собі:

— Є і дині! Хе-хе!

Дід не чує чорнобривців. Він чує тільки мене і себе.

— Є і дині, і всяка всячина. Я пішов. А чорнобривці дідові вслід:

— Я пішов!

— То я прийду, діду! А тут ще лелека на хаті:

— То я прийду, діду!

Дивлюсь на чорнобривці, на вітер, піднімаю голову на лелеку.

— Кла-кла-кла-кла! — каже лелека і летить зі стріхи. Цей наш лелека — злодій. Увечері, коли ніхто не бачить,

він краде зорі з неба. Стоїть на хаті на одній нозі, скине голову в зоряне небо — шия довга, дзьоб до зір, та й хап зорю. Зоря гаряча, застряга в горлі, лелека ковтнути не може, студить зорю, клекіт із горла — кла-кла-кла. Злодій.

— Мамо, тож збудите?

— Іди-но краще корову заверни з череди. Іду по корову.

А чорнобривці услід:

— Іде по корову! Вітер з неба:

— Іде по свою корову! Іду.

А над нами всіма — небо. Небо наше, домашнє, як чорнобривці. Я люблю небо. І

особливо люблю, коли не бачу його. Я люблю його в темному нашому погребі, коли спиваю вершки з глечиків потай від мами: мами вдома нема, а небо є. Люблю його уві сні, коли сниться мені наше небо в криницях; сниться в пригорщі води — з хмарами, коли я умиваюся вранці, що наче вмиваюся хмарами; і ще люблю небо найбільше тоді, коли в ньому летить лелека до нашої хати і дід іде до хати з гирлигою за плечима.

Я люблю небо над нашою хатою і над нашою мамою люблю. Люблю його над нашим собакою і над борщем у полив'яній з квітами мисці.

Люблю і над маминими сльозами, коли, буває, заплаче вона за своїми синами, а за моїми братами, які лежать десь в інших країнах з іншими кавунами, дідами, лелеками і чорнобривцями.

Небо, як дід. От скаже мені небо: бери мішечок і приходь по кавунці. Пішов би, та й все. Склав би мішечок та й мамі сказав би:

— Не забудьте збудити мене до неба.

Мама сказала б:

— Яке там у чорта тобі ще небо? Мало тобі, що дощу ціле літо нема і Андрій упав з самольота із нього.

— Неба хочу!

— От прийде дід з баштану, то він дасть тобі гирлигою небо. Цить, не реви, небесний!

— А я тебе і взавтра побачу в небі.

— У якому небі? Де ти мене побачиш?

— З Андрієм на самольоті.

— На якому самольоті?

— Андрій летить на самольоті, а за ним — ти. Тільки ти хмара. Точнісінька ти.

— Лягай спи і не мели.

— А де ж наш тато?

— Питай у свого неба і не мороч мені голови.

— А чорнобривці з діда сміються. І лелека сміється, і вітер.

— Бо твій дід розумний такий, як і ти. Обоє рябоє.

— А дід каже, що наш тато на тому світі.

— Спи вже, кому кажу.

— І ще каже, що під головою у нього лежить шабля, а біля шаблі — шматок білого хліба.

— Добре, що хоч білого.

— І ще каже, що тато наш на тому світі з Наливайком і Сагайдачним лежить.

— Такі ж розумні були, як ти і твій дід. Біжи соломи внеси.

Виходжу, іду до соломи та беру ту солому разом з чорнобривцями, татом і Наливайком. Несу до хати, а на порозі — мама. Стоїть, тиха чомусь, і небо стоїть над нею.

Лелека зорю студить. Я на ніч мощуся. Сплю. Треба спати мені. Сплю. Що ж це сниться мені? Нічого такого і не сниться. Сниться мені Наливайко на баштані в курені

замість діда, шаблю мені дає. На тобі, каже, шаблю та рости. Рости, каже, та...

— Ти чуєш чи ні? Вставай!

— Зараз, зараз...

— Не зараз, а вставай!..

Вночі село менше. А дерева більші. Більші і густіші. Особливо густі явори. Явори і верби. А якщо верби живуть над водою, то і вода густіша під ними.

Тихо, як у вусі. Спить на подвір'ї жито в снопах. Сплять чорнобривці. Сплять горобці у стрісі. Спить і лелека на одній нозі. Це вже я добре помітив, що цілу весну і літо наш лелека спить на одній нозі. Друга нога у нього відпочиває. Вона у нього для Африки. Прилітає в Африку, стає на ту відпочилу ногу, а нашу цю підгинає. Так і живе: одна нога для Африки, друга для нашої хати. На цій нозі бачить наші сни, на тій — бачить сни африканські. Так і живе: одна нога тут, а друга — там.

— Так ти йдеш чи ні?

Іду по вологому житі в снопах на подвір'ї, біля заснулої комори йду, щось пробігає у лопухах, стою. Що ж це могло пробігти? Може, вовк? Не вовк? То, може, лисиця, га? І не лисиця. То, може, йти мені далі? Іти? Іду. А хати сині. Сині хати, темні перелази, темні дерева. І наче за кожним тином собака сидить, а з кожного дерева — пу-гу, пу-гу. Іду.

Місток над річкою. Наче біг-біг, добіг до річки, а тут і застала його ніч. Ноги на цьому березі, руки — на тому, ніч застала, так і заснув над водою, ноги між лободою — тут, руки між блекотою — там.

Могила. Темна могила висока під небом, а за могилою далі степ та баштан. На баштані дід, а між мною і дідом — скіфська могила. Не скіфська могила — козацька. Козацька могила, темна, висока, розкопана. Хто розкопав її і коли? Може, мій тато у ній і Наливайко з білими шаблями у руках? Може, і мене хто розкопає коли у такій могилі? Розкопає і скаже: що за чоловік і з роду якого чи племені? Що буде написано у мене на лобі?

Іду повз темну могилу і сам питаю себе:

— А скажи-но, чоловіче, хто ти і чому тут лежиш у цій могилі?

— Син Степана, а лежу тут, на цьому місці, бо піді мною лежить мій батько, під батьком дід, під дідом прадід лежить, а під ним Сагайдачний і вся Січ Запорозька.

— А чому саме ти тут лежиш?

— Щоб ви спитали.

— От ми тебе і питаємо.

— А хто ж ви самі будете?

— Ми — твої діти.

— Та я ж сам ще дитина.

— Ну, то раз ти ще дитина, то й нема тобі чого думати ще відтепер про могилу. Іди. Іди собі на баштан, живись кавунами та рости, а як виростеш...

Зоря падає. Падає і кричить:

— Ой, падаю!

А небо вночі — не небо. Вночі небо не наше. Вночі небо, наче з другого села. З чужими хмарами, наче в кожусі, воно ще й гріється біля місяця, а як місяця не видно, то й грітися нема біля чого. Як, буває, ото возом чужий чоловік під'їде під хату, скаже: дайте води напитися, нап'ється та й поїде хтозна-куди, що так і не побачиш його — ні обличчя його, ні коней, ані возу. Так і небо вночі над селом — прийде з далекого краю, подивиться, послухає, що йому треба, а на ранок піде собі куди хоче, а там, не зглянешся, як над тобою вже небо наше, домашнє.

Треба звертати з дороги — курінь темніє, де ж це дід? Між баштаном і дорогою ріденький пирій, а на баштані між кавунами магар і просо, і ще якась трава. Де ж це дід?

Війнуло динями. Дині пахнуть тепло. Кавуни, так ті — холодно. А дині — тепло і м'яко. І люблять дині пахнути там, де їх немає. Вони люблять пахнути здалеку, там, де живуть кавуни, магар чи просо. І ще вони люблять пахнути потроху — війнуть своїм теплом і стихнуть, і знову пахнуть самі кавуни — холодом і росою.

Де ж мій дід на темному баштані під чужим небом в кожусі? А може, хто вкрав діда? Може, як дід ішов до баштану, то його схопила могила, га? А якщо не могила, то, може, цигани які? Кавуни-кавуни, а де ж це ваш сторож, а мій дід Андрій?

Добре, що нема ні чорнобривців, ні лелеки, ні вітру. Тихо, і тиша, і з куреня — гаргар, апчхи!.. Біля куреня — свіжа солома і скибки виїдених динь, наче неповні місяці або як човни на картинках.

— Діду...

— Гар-гар, хар!

— Діду, це я!

— Гар-гар, хар!.. хи!

— Ді-і-ду!

— Хто тут? Стій! Буду стрілять!

І знову тихо і знову: хар-хар-гирр... Спить. А може, це не він? Ану, ще раз!

— Діду, це я, за кавунами!

— Га? Де? Що? — з куреня лізуть босі ноги — дід!

Це його ноги! Раз був наступив п'ятою на червону гайку у кузні, п'ята зашкварчала, дід тріпонував ногою і сказав:

— Понакидало вас тут під ногами!

По цих ногах і я впізнав би діда з зав'язаними очима. Вони у нього, як немащена задня стіна нашого хлівця — побита дощами, подряпана котами, обчухана коровою, подзьобана градом. Ще за першої війни, мама каже, дід і воював босим, бо не було колодки на його ногу — пішов босий і прийшов босий, тільки й того багатства, що вошей приніс та пужално вирізав десь не у нашій країні з не нашого дерева.

— Діду, це я.

— А-а, — це ти?

— Ну, а хто ж? Я.

— Та я ж і бачу, що це ти.

Дід вилазить з куреня, немов шпак із шпаківні.

— Ти диви, придрімав, побий його сила Божа! То оце ти прийшов?

— Прийшов.

— Ага...

Дід піднімає голову на небо, дивиться довго, потім на баштан дивиться ще довше, потім на свої ноги дивиться, потім дивиться перед себе, нічого не бачачи, наче дивиться кудись у себе.

— То оце, значить, ти прийшов.

— Ага.

Дід дивиться знову, на цей раз на свої ноги, на баштан і на небо:

— Ну, то що ж. Так тобі кавунців?

Я вже збираюсь іти по холодному баштані, а тут ще якраз дині війнули, як дід залазить назад у курінь і починає шелестіти в курені.

До моїх ніг котиться один кавун, другий, четвертий...

Три кавуни на плечах у мішечку, кашляє дід далеко, зоря падає і вже не кричить... Темнішає навкруги, і пил на шляху такий холодний, що аж гарячий... Глибокий холодний пил, і кукурудза суха, ні шелесне. Іду. Темнішає навкруги... Хтось наче йде за мною босий по дорозі. Ноги пухкають по пилюці. Оглянутись чи ні? Оглянутись чи ні? Краще я стану. Стаю... І воно стає. То, може, тепер уже й оглянутись?! Ні, ще трохи пройду, бо, може, мені все це ввижається... Ні, не ввижається, бо воно знову йде!.. Я швидше, і воно швидше. Мамо! Хтось босий вчепився за мною по п'ятах, дихає вже, я чую! Місяць за хмару заходить, я зупиняюсь — будь що буде: задерев'янілою рукою беру себе за підборіддя і повертаю голову назад на дорогу — нікого... Що ж це могло бути?.. Скоріше б мені цю кукурудзу пройти, а там уже яр, і місток, і хата... Ой, що це?..

Кукурудзою коні біжать. Чорні коні біжать темною низкою по кукурудзі, задні ноги викидають назад, оком на мене косять, а кукурудза — ні шелесне!.. Коні рівняються зі мною і... не переганяють! Тупцюють на місці, веселі, і наче граються зі мною — не бояться.

Я — бігом, і вони — бігом! А тут ще кукурудза кінчається, півень кричить із села, могила наче перебігла ближче до дороги. Де ж це коні?

Із кукурудзи вибігають солдати, один за одним біжать, не торкаючись майже землі, біжать повз могилу, другий півень кричить, третій півень кричить, і — не стає солдатів: полукіпки жита над вибалком за могилою в тумані робляться з тих солдатів, розбігаються і застигають...

Та ще ж учора це саме жито ми з дідом возили гарбою до нас на подвір'я у снопах! Може, поки мене не було, те жито поїло кінсьми увесь наш город і пообривало солдатами грушу?

Чи, може, тікати до діда? А як хто вискочить із кукурудзи тепер, та схопить за ноги, та з'їсть?

Ага, ось місток, і вода дивиться небом на мене.

А ось і комора біліє. І стежка, і город — гарбузи, картопля, все наче ціле. І груша ціла... Груша ціла моя! Ні в кого на нашому кутку немає такої груші-дулі солодкої...

Жито!

Ось воно під хатою у снопах. А раптом зараз вискочать з нього коні, чи солдати, чи, може, не коні і не солдати, а вовки які чи цигани?.. Тихо-тихенько треба мені обійти його, щоб не збудити. Але ж як дійти до дверей, коли і під вікнами, і під дверима?

Хата дивиться вікном. Була б довга очеретина, то постукав би у вікно.

— Мамо!

Обійду хату та постукаю в заднє вікно.

— Мамо!

— Га?

— Мамо, відчиніть!

Лелека повертає спросоння голову і, як дід, засинає відразу ж.

— Мамо, та вийдіть!

— Що?

— Вийдіть, бо я боюсь, — жито!

— Яке жито?

— Наше.

Боком-боком під стіною та прослизаю в хату.

— Мамо, що б то воно могло бути — кукурудзою коні, повз могилу солдати, а в яру наше жито?

— Яке жито?

— Коні, солдати і жито!

— Лягай краще спати. То чорти.

— Які чорти?

— Та звісно які — наші.

— Які наші?

— Не знаю які. З рогами.

— Я рогів не бачив!

— Не мороч голови. Спи, а то череду проспипш... Чортів уже йому заманулося!.. І де ти взялося на мою голову! Тих було п'ятеро, та нічого, а це вже лишенько, хоч хрестись та тікай від нього. Спи...